

STUDIJE

MOLITVA I RAD U KATEHEZI

Marko Pranjčić

KATEHEZA I RAD

Moglo bi, neupućenom kateheti, na prvi pogled izgledati da molitva i rad nemaju ništa zajedničkoga, da ne postoje nikakve spone koje bi objedinjavale ove dvije stvarnosti, da ne postoje zajedničke točke gdje bi se ove vrednote stjecale i prožimale, da su toliko samostalne da je apsurdno tražiti njihov zajednički nazivnik.¹ Jedna je čisto religiozne naravi – molitva, dok je druga krajnje profane – rad; jedna se obavlja u isključivo sakralnom prostoru: crkva, kapela, sakristija, katehetska dvorana, dok druga u posve svjetovnom: tvornička hala, polje, kuhinja, učionica...; prva je aktivnost koja čovjeka drži u Božjoj blizini, dok je druga djelatnost koja odvlači od Boga, priječi intenzivni suživot s njim ili, u najmanju ruku, rastresa čovjeka dok je u „razgovoru s Bogom”. Molitva pritijelovljuje Bogu, dok ljudski stvaralački rad, a nadašve plod rada ljudskih ruku, postaje alternativom bavljenja Bogom.²

Negodovanje suvremenog kršćanina

Budući da ovim izlaganjem ne možemo niti želimo obuhvatiti cjelokupni raspon katehetskog djelovanja odnosno katehiziranja, pozabavit ćemo se samo jednim vidom kojega ka-

teheza kao crkvena praksa smatra veoma važnim za odgoj zrele kršćanske osobnosti a čiji se temelji udaraju već u ranoj dobi ljudskog odgoja. Sučelit ćemo dvije stvarnosti: rad i molitvu te ćemo pokušati nadići njihovo međusobno isključivanje odnosno antagonizam s nakanom da se i jedna i druga dostatno, bolje rečeno, adekvatno vrednuje, da i jedna i druga može imati svojih nedostataka i da i jedna i druga mogu biti prilika za osobni susret s Bogom. Najprije nekoliko izričaja s obzirom na nekompatibilnost rada i molitve.

Često se čuje iz usta naših vjernika: „Nemam vremena ići u crkvu jer sam jako zauzet!” „Ne idem na vjeronauk jer imam puno posla!” „Ne mogu se navečer moliti jer dođem kući vrlo umoran!” „Ne stignem se moliti jer moram

¹ Usp. BERNARD Ch., *La preghiera cristiana*, Rim, LAS, 1976; BIANCHI E., *Il corvo di Elia. Una introduzione alla preghiera*, Torino, Gribaudi, 1972; BOROS L., *Sulla preghiera cristiana*, Brèscia, Queriana, 1975; ZARRI A., *Nostro Signore del deserto. Teologia e antropologia della Preghiera*, Assisi, Cittadela, 1978.

² Usp. WEISS A., *Die Gottesfrage als religionspädagogisches Problem*, Frankfurt, 1983; GMÜDER P., *Der Mensch. Stufen seiner religiösen Entwicklung*, Zürich 1984; FOWLER J. W., *Stages of Faith*, San Francisco, 1981; *Dire Dieu*, u: *Catéchèse* 16(1976), 64, 261–335.

puno raditi!” „Tko je od molitve vidio korist!” Badava se moliti, mora čovjek raditi!” Sve su to izričaji kojima se ne služe ljudi ateisti, nevjernici, nego oni koji smatraju da je dobro biti vjernik, koji bi pod svaku cijenu željeli i dalje biti članovi vjerske zajednice jer u tome vide nešto vrijednoga. Kako onda pomiriti ono što se vjernicima čini da je u sukobu? Kako učiniti da ove dvije stvarnosti jedna drugu ne negiraju? Kako čovjeku vjerniku umiriti savjest zbog toga što „nije imao vremena moliti”? Treba li mu priznati njegovu praksu kao kršćansku ili ga se mora pod svaku cijenu poticati da mijenja svoj odnos prema Bogu? Kako naći vremena i za jedno i za drugo kad ga koji puta nije dovoljno niti samo za jedno? Je li čovjek kriv što u isto vrijeme ne može biti na dva različita mjesta? To su pitanja na koja ljudi s pravom očekuju odgovor a usko su vezana uz problematiku naše tematike. Nitko ne treba, a najmanje kršćanin živjeti u zabludi. Njegova se nesigurnost i neizvjesnost ne smiju odgadati do beskonačnosti. Vjeroučitelj je onaj koji u ovakvoj situaciji treba pružiti svoju pomoć onome koji je iskreno traži.³

Povijesna pozadina

Istini za volju ni same katehete nisu uvijek na čistu čemu dati prednost. I oni si predbacuju kad ne mogu zadovoljiti i jedno i drugo. Zbog toga se ispovijedaju premda znaju da će im i ubuduće biti nemoguće zadovoljiti i jednu i drugu potrebu. U čemu je problem?

U crkvenoj povijesti ne nedostaju razlozi koji su uvjetovali ovakav način poimanja kršćanskog života.⁴ S jedne strane naglašava se radinost, marljivost, zauzetost, besprijeekornost u poslu; prezir svega onoga što je bilo vezano uz lijenost odnosno gubljenje vremena, a s druge strane stalna veza s Nadnaravnim preko različitih oblika molitve i sudjelovanja u sakramentima. Ipak, izgleda da je došlo do jedne određene omaške. Naime, te dvije stvarnosti: zauzetost za zemaljsko – rad i stalno uprti pogled prema Nadnaravnom – molitva, imali su svoja vlastita *vremena*. Odvajalo ih se. Već lozinka sv. Benedikta: „Ora et labora” (moli i radi) daje jasno naslutiti da su to dvije odvojene stvarnosti i

kao takve ih se tretiralo u konkretnom praktičnom životu. Bilo je vrijeme rada i vrijeme molitve, vrijeme uzdizanja prema nadnaravnom i vrijeme poniranja u zemaljsko. Idealno je bilo: „Kad radiš, radi, kad moliš, moli!”

Bilo bi neobjektivno tvrditi da teoretičari ovakve koncepcije kršćanskog života nisu inzistirali na tome da je rad dobivao svoj smisao i svoj polet, svoju ozbiljnost i svoju opravdanost od molitve, ali uvijek se nekako bilo sklonim da je molitva puno uzvišenija od rada, da je molitva sveta a da je rad manje svet, naprotiv da je rad nešto na čemu se „trošila” ta svetost. On je uvijek bio prilika da se „zapusti” ili „zaboravi” na Boga, te napast da bi se zbog velike za(rad)e moglo okrenuti leđa Bogu i smatrati ga suvišnim ukoliko je čovjek osigurao svoju egzistenciju radom svojih ruku pa zbog toga nije nužno osjećao potrebu da je osloni na nešto drugo ili da traži zaštitu od nekog drugog. Zbog toga inzistiranje na pravilnoj raspodjeli vremena. Trebalo ga je, uz ostale razloge, što više odvojiti za molitvu pa pod tim vidom i noćna bdijenja, preko dana određeni časovi, strelovite molitvice... Sve je išlo zatim da se zatomi i zauzme prostor nečemu što nije bilo molitva.⁵

Nije to bilo loše za ono vrijeme kad je čovjek bio gospodar i rada i molitve, kad je mogao sam isprogramirati svoj dan i odrediti što će čemu pripadati, kad mu se nitko nije mijesao u posao i kada su, istini za volju i ljudski apetiti bili nešto drukčiji nego što su današnjega čovjeka. Sve je to razlog da je čovjek mogao biti zadovoljan sa svojim iznašašćem. No izna-

³ Usp. *El catequista y su formación*, u: *Teologia y Catequesis* 1(1982)301–442; RIVA S., *Una nuova tipologia del catechista per la catechesi del nostro tempo*, Leumann–Torino, LDC, 1977.

⁴ BOFF L., *La preghiera nel mondo secolarizzato: sfida e occasione*, u: *Quale preghiera?*, Assisi, Cittadella, 1976, 10–54; *La preghiera*, u: *Concilium* 8(1972)2; RAHNER K., *La preghiera oggi*, u: *ibid.*

⁵ Usp. TONELLI R.–MARTINELLI A., *Educare a vivere la „spiritualità dell’Incarnazione” nel quotidiano*, u: „Note di pastorale giovanile 17(1983)5, 3–39; ROVEDA P., *L’educazione all’preghiera nel dibattito pedagogico italiano. Valutazione e prospettive*, u: *La ricerca della preghiera cristiana oggi*, Brescia, La Scuola, 1980, 121–135.

šašća su stvari koje podliježu kriteriju vremena i zato ih se treba i vrednovati dotičnim. Što će reći da se otkriće jedne epohe ne smije procjenjivati dostignućima koja su naknadno usvojena s nakanom da se negdašnja vrednota prezre, ismije ili odbaci, nego da se, slijedeći nastojanje dotične epohe u rješavanju njena problema, nade nadahnuća za rješavanje konkretne situacije. Da se ovaj naš kriterij ne bi smatralo nedostatno osnovanim ili, još gore buntovnim, što ni u kojem slučaju ne bih želio, pozvat ću se opet na crkvenu povijest.

Don Bosco i časoslov

Dok se vodio proces kanonizacije za proglašenje svetim Ivana Bosca, kardinal koji je vršio ulogu „diabolusa” – osporavatelja eventualne svetosti dotičnog kandidata, među inim argumentima pronašao se i taj da don Bosco nije redovito molio časoslov. Stvar se toliko zaostrišla da je proces bio obustavljen i pozvalo se samog Svetog oca da se izjasni o tome slučaju. Papino pitanje kardinalu „diabolusu” bilo je lakonsko: „A kad don Bosco nije molio?” Taj papin upit prisilio je cjelokupnu „opoziciju” da premisli svoje mišljenje o molitvi. Da je stvar krenula u drugom smjeru svjedok je i to što se don Bosco ipak uspeo na oltar.⁶

Što hoću reći ovom povijesnom činjenicom? Jednostavno to da vrijeme sv. Benedikta nije don Boscovo vrijeme, da Benediktova duhovnost, nije don Boscova, da benediktinski način navještanja kraljevstva Božjega nije salezijanski. Tim nije rečeno da je don Bosco svetiji od sv. Benedikta i da su salezijanci bolji od benediktinaca, nego samo to da su i don Bosco i Benedikt sveti jer ih Crkva smatra takvima i da će i benediktinci i salezijanci, živeći karizmu svojih osnivača, biti miljenici Božji. To vrijedi isto za druge utemeljitelje i njihove sljedbenike.

Razlika veseli

To nas ipak ne smije priječit da sagledavamo razlike među njima i da se na njima nadahnujemo jer Crkva nije nekoga kanonizirala da ga stavi u naftalin, nego da svojim životom postane uzor življenja kreposnog života i kao takav

primjer onima koji su na to pozvani i koji to od srca žele. *Varietas delectat!* (razlika veseli!) rekli su stari Latini. Crkva tu različitost ljubomorno čuva i nad njom bdije te na taj način stvara prostor za najšire djelovanje Duha Gospodnjega. Njen poziv na izvore⁷ upućen svima u Crkvi a napose redovnicima⁸ jest poziv na različitost koja je od Boga a ispoljava se na području poziva, zajedničkog života, održavanja evanđeoskih savjeta, poslanja i naslovnika. Niti jedan od naših kanoniziranih utemeljitelja nije bio identičan s drugim u gore navedenim područjima. Jer ako bi to bilo onda ne bi bilo nikakvog smisla niti ikakvog razloga da Crkva dva kompletno identična modela stavlja za uzor nasljedovanja svojim članovima. Za svakog od njih je nešto specifično. Netko je više inzistirao na kontemplativnom životu, netko na djelotvornoj ljubavi, netko na zajedništvu, netko na poslanju, netko na naslovnici. Budući da su sve te stvari vrijedne i da u sebi nose svoju „dobrost” utkanu u njih od samog Stvoritelja, bilo bi apsurdno da težeći za njom čovjek se mimoide sa svojim Stvoriteljem. U stvorenu se nužno prepoznaje Stvoritelja.

RAD U BOŽJIM OČIMA

Rad u Starom zavjetu

Promatrajući u ovome svjetlu našu temu moguće je doći do nekih zaključaka koji će potaknuti nova razmišljanja i dati više zraka i širine „slobodi djece Božje”.⁹ Prije svega treba se već polako lišavati mentaliteta da je rad Božja kazna što je uslijedila nakon grešnog pada čovjeka a suprostavlja se sjedinjenju s Bogom. Ovakvom poimanju djelatnosti izravno se protivi Sveto pismo kad kaže da je stvaranje produkt Božjeg rada, da je Bog radeći „napravio čovjeka”¹⁰ i za njega „zasadio vrt”¹¹, da je

⁶ *Memorie biografiche* XIX, 48; 68.

⁷ *Usp.* LG, 8; 15; UR, 7; GS, 43.

⁸ PC.

⁹ Rim 8, 21.

¹⁰ *Usp.* Post 2, 7s.

¹¹ Isto.

„stvorio nebo i zemlju”¹², da se njegovo „djelo” i njegovo „činjenje” dovršava u povijesti.¹³ Jahve je stvorio i sazdao svoj narod, on radi, on spašava, on šalje, on čini da kiša pada...¹⁴ Ako se pak u kasnom Starom zavjetu zapostavljaju slični izričaji s obzirom na Boga sigurno to nije zbog obezvređivanja, nepriličnosti ili pak nedostojnosti rada kao djelatnosti Božjoj osobi.

Navodi o Božjem radu stoje pored onih o ljudskome. Međutim, nigdje nisu ova dva načina djelovanja stavljena kao uzor ili slika jedan drugome nego je to antropomorfički način predstavljanja Božje blizine¹⁵ prema kojem je sveti pisac htio kazati da rad nije nešto nečasoga, nešto što se protivi Bogu ili čega bi se Bog trebao lišiti.

Prema svjedočanstvu Jahviste čovjek je radio u Božjem vrtu i prije samoga pada jer mu je dužnost bila da ga „obrađuje i čuva”¹⁶ što će reći da rad nije uslijedio nakon „grešnog pada” kao njegova izravna posljedica i sredstvo kažnjavanja zbog načinjenog prekršaja. Nije rad od Boga proklet, nego će posao i njegov način obavljanja izvan Božjega vrta biti popraćen mukom i znojem¹⁷ a čiji će plod biti „trnje i korov.”¹⁸ Tako se Božje prokletstvo neće odnositi ni na čovjeka niti na njegov rad nego zapravo na samu zemlju: „Ovaj će nam pribavljati, u trudu i naporu naših ruku, utjehu iz zemlje koju je Bog prokleo.”¹⁹

Pa ipak čovjek nije stvoren samo da radi. On je pozvan da bude Božji partner. Prema Božjem obećanju sjetva i žetva, kao ljudska djelatnost, usko su povezane s Jahvinim djelovanjem i njegovim blagoslovom.²⁰ Zato će čovjek po Božjem nalogu, njegovu opunomoćenju i njegovoj snazi moći proizvoditi po čemu će se bitno razlikovati od životinjskog svijeta. Rad će mu zapravo dati priliku da po Božjoj želji sve stvoreno sebi podredi i na taj način postane sve sličniji svome Stvoritelju.

Obezvređivanje manualnog rada s obzirom na duhovni nije poznato Starom zavjetu premda je prisilni rad kojega je Izrael iskusio u egipatskom sužanjstvu gledan s prezirom.²¹

Ukoliko rad kao ljudska djelatnost ostaje u granicama slobodnog ljudskog opredjeljenja, biblijski pisac ga potiče.²² On obećava blagoslov ljudskoj marljivosti a prijeti njegovoj lije-

nosti.²³ Takav rad je sredstvo za nadvladavanje siromaštva na kojega se gledalo kao na Jahvin zaborav.²⁴ Pa ipak ljudski se život ne bi smio samo iscrpiti u radu, zato subota – dan počinka, dolazi kao korektiv za jednostrano vrednovanje rada.²⁵

Rad u Novom zavjetu

Novi zavjet ništa manje ne vrednuje rad od Staroga. Naprotiv! Sam Isus je radničkog porijekla i laća se rada.²⁶ Njegovi su učenici većinom manualni radnici²⁷; u Isusovim prisodobama svaki čas je radnik u pitanju: vinogradar, trgovac, pastir, ribar, zemljoradnik, trgovac, carinik, domaćica... Te parabole traže dosljednost u dužnosti²⁸ i krajnju marljivost u poslu. Osim toga Novi zavjet proširuje pojam rada pa se i samo služenje u zajednici vjernika smatra radom.²⁹ Pavao svoj manualni rad predstavlja kao misionarsko zalaganje³⁰ te i od same zajednice zahtijeva mirni i ustrajni rad po koje-

12 Ps 115,15; 121,2; 124,8; 134,3; 46,4; Izl 20,11; 31,17.

13 Ps 66,3; 106,13; 107,22; 118,17; 138,8.

14 Pnz 32,6; Iz 28,23–29; Ps 147,15–18.

15 Usp. WOLF H., *Antropologia dell'Antico Testamento*, Brescia, Queriniana, 1975; PANNENBERG W., *Che cosa è l'uomo? L'antropologia contemporanea alla luce della teologia*, Brescia, Morcelliana, 1974; SCHEFFCZYK L., *L'uomo moderno di fronte alla concezione antropologica della Bibbia*, Leumann–Torino, LDC, 1970.

16 Post 2,15.

17 Post 5,29.

18 Isto.

19 Isto.

20 Post 8,22.

21 Usp. Izl 31,2–6; 35,25.30–36,1.

22 Usp. Izl 1,14; 2,23–25; 3,7s; 5,1ss.

23 Izr 6,6–11; 10,4ss; 11,16; 12,11–17.

24 Isto.

25 Post 2,1–3; Izl 31,15–17.

26 Usp. Mt 13,55; Mk 6,3.

27 Mk 10,28s; Mt 4,18–22; 19,27–29; Lk 5,11–28s.

28 Mt 20,1–16; Mt 21,28–32; Mt 24,34–51, Lk 19,12–27.

29 Mt 9,37s; 10,10; Lk 10,2.7.

30 1 Sol 2,9.

mu ona čuva dobro ime.³¹ Druga poslanica Solunjanima strogo opominje neradnike³² koji će morati polagati račun zbog svojega nerada³³ a uskraćivanje pravedne plaće za učinjeni rad smatra vapijućim grijehom.³⁴ Na predsjedatelja i pomoćnika u zajednici gleda se kao na radnike³⁵ a oni svoj posao s obzirom na zajednicu obavljaju uz milost Božju.³⁶

RAD U CRKVENOJ TRADICIJI

Drevna Crkva

Pozitivno vrednovanje rada proteže se potom i kroz Crkvu tako da se prema Didache prolaznik nije mogao zadržati više od tri dana u zajednici da nije ništa radio jer ljenčarenje nije bilo spojivo s opredjeljenjem za Krista. Tako jedna naredba iz 3. stoljeća kaže: „Svi vi vjernici trebate svakog dana i u svako vrijeme, kada niste u crkvi, marljivo prijanjati uz svoj posao... jer ljenčina ne može biti vjernik.”³⁷ Apokrifni spisi 3. i 4. stoljeća prikazivat će Isusa i apostole kao primjere manualnih radnika.³⁸ U to vrijeme dijele se i poslovi na one koji su za kršćane i one koji to nisu.³⁹ Za crkvenu službu ostalo je neokrnjeno Pavlovo načelo: da je radnik vrijedan svoje plaće.⁴⁰ Kasniji vijekovi produbljuju još neke vidove rada. Uz to što je za redovnike pojedince i zajednice sredstvo izdržavanja⁴¹, on ima i svoju asketsku komponentu.⁴² Rad je Božja zapovijed upućena čovjeku⁴³ a pristup njemu osnov je za moralno vrednovanje ljudske djelatnosti te stvaranja kršćanske radne etike.

U srednjem vijeku kršćanstvo nije izradilo nikakvu posebnu teologiju rada ali se zato pomalo mijenja stav prema radu i njegovu vrednovanju. Stvara se određena reakcija na ekonomski razvoj a rad se tretira prvenstveno kao asketsko sredstvo odnosno prilika za pokoru i ispaštanje. Kasni srednji vijek sve više inzistira na podjeli rada na manualni i duhovni pri čemu se prvi obezvređuje u usporedbi s potonjim koji postaje ideal „savršena” čovjeka a manualni se pripisuje manje naobraženim ljudima odnosno slugama u obiteljima i samostanima.

Devetnaesto i dvadeseto stoljeće

Novija crkvena povijest ima isto svoje miš-

ljenje o ljudskom radu pa će i enciklika pape Leona XIII. *Rerum novarum* uz to što će rad smatrati izvorom blagostanja, primjeniti na nje ga određeno poimanje zbog kojega će odbaciti i kapitalizam i socijalizam. U dotičnoj enciklici papa će ustvrditi: „Što se tiče tjelesnog rada, čovjek ne bi bio sasvim besposlen niti u stanju nevinosti. Što bi onda volja slobodno željela kao duhovnu nasladu, na to ju je kasnije (nakon pada prvog čovjeka) kao zadovoljštinu za grijeh u trpljenju nagonila nužda. „Prokleta ti zemlja u radu!” „Radom ćeš se od nje hraniti u sve dane svoga života.” Isto tako neće biti nikad kraja ni ostalim nevoljama na zemlji, jer su zle posljedice grijeha, koje treba podnositi, oštre, tvrde i teške. One prate čovjeka sve do smrti. Ljudska je, dakle, vlastitost trpjeti i patiti (...) Najbolje je promatrati ljudske odnose u onakvom stanju, u kakvom jesu, a nevoljama (...) tražiti prikladno olakšanje od drugud”.⁴⁴

Enciklika pape Pia XI: *Quadragesimo anno* (1931) kaže da rad „nije neovisna stvar pa stoga u njemu treba puno više gledati ljudsko dostojanstvo radnika”, a ekonomija ne smije isključivo ići za zaradom. Katolička socijalna nauka počiva na dva središnja stupa: rad i privatno vlasništvo. Prvo će biti pravdano održavanjem egzistencije dok će drugo biti plod marljivog i poštenog zalaganja bez opasnosti da se ugrozi

31 1 Sol 4,11s.

32 2 Sol 3,6.11.

33 1 Sol 4,8.

34 Jak 5,4.

35 1 Sol 5,12s.

36 1 Kor 15,10.

37 Didasc. 13.

38 Usp. Tertullian, idol. 5,12; Ambrosius, Cain. II, 2,8.

39 Savjetovalo se da se ne bi primalo u kršćanstvo ili s vrlo velikim oprezom, slijedeća zvanja: slikara, glumca, učitelja osnovne škole, gladijatora, sudca, gradonačelnika, mađioničara, astrologa, tumača snova, proizvođača nakita i sl.

40 1 Kor 9,4.

41 Usp. Apophthegmata Patrum 173. 769.

42 Usp. Pachomius, reg. 60. 68s.

43 Post 1.26.28, Izl 20,9; 16,26.

44 *Rerum novarum*, 14, u: HRAŠĆANEC R., *Socijalni katolicizam*, dokumenti Crkve, izdanje Velikog Križarskog Bratstva, Zagreb 1942.

zajednica kao takva. Zbog preventive spasavanja *zajedničkog*, naglasak će se sve više pomicati s privatnog vlasništva na pravo na rad. Taj će naglasak ostati i u „Gaudium et spes” II. vat. sabora.

Teologija rada

Ovdje ne treba izgubiti iz vida da je u Katoličkoj Crkvi nakon II. svjetskog rata stvorena tzv. *teologija rada* koju je papa Pavao VI. izričito priznao.⁴⁵ Osnovno načelo ove teologije jest da je u radu čovjek na prvom mjestu koji svojim zalaganjem promiče Božji spasonosni plan zbog čega rad nije samo tehničko sredstvo nego posjeduje, uz ostale, i ljudske vrijednosti koja usavršuje čovjeka a kroz to i cjelokupni svijet. Kao takav on služi humaniziranju ljudske egzistencije i zbog toga intenzivno sudjeluje u Božjem stvaralačkom djelu. U službi je ljudske komunikacije i stvaranja zajedništva među narodima. Budući da je svrha navješćanja evanđelja posredovati ljubav bratu i budući da utjelovljenje od ljudske povijesti čini povijest spasenja, zato je teologija rada spasenjsko tumačenje zemaljskih vrednota.

Gaudium et spes

Ne može se reći da ideje teologije rada nisu utjecale na stvaranje III. glave pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu II. vat. sabora „Gaudium et spes”. Za razliku od dosadašnjih crkvenih dokumenata ovdje se vidi očit pomak prema biblijskoj i ranokršćanskoj koncepciji rada: „Muževi i žene (...) s pravom mogu smatrati da svojim radom dalje razvijaju Stvoriteljevo djelo, da služe dobrobiti svoje braće i da osobnim radom doprinose povijesnom ostvarenju Božje zamisli.”⁴⁶ Ova ljudska djelatnost se očito suprotstavlja krivom poimanju ovisnosti čovjeka o višim silama: „zbog toga mnoga dobra, koja je nekoć čovjek prvotno iščekivao od viših sila, danas pribavlja već vlastitim radom”⁴⁷ koji se ni u kojem slučaju ne suprotstavlja Božjoj zamisli nego je za vjernike sigurno da „pojedinačna i kolektivna ljudska djelatnost, taj divovski napor kojim ljudi tokom vjekova nastoje da poboljšaju svoje životne uvjete, promatran

sam u sebi, odgovara Božjoj zamisli.”⁴⁸

Pozivajući se na volju Stvoriteljevu, II. vatikanski sabor javno ispovijeda nedosljednosti što su se dogodile tokom povijesti pa kaže: „neka nam zato bude slobodno požaliti neke stavove, kojih je nekada bilo i među samim kršćanima zbog toga što nisu dovoljno shvatili opravdanu autonomiju znanosti”⁴⁹, premda već u narednom paragrafu otklanja moguću krivicu zaključak pa kaže: „no ako se pod ’autonomijom vremenitoga’ podrazumijeva da stvorene stvari ne ovise o Bogu i da njima može čovjek raspolagati bez obzira na Stvoritelja, svatko tko vjeruje u Boga uvida neispravnost takova stava.”⁵⁰ Stvarajući na taj način okvir autonomije vremenitoga, saborski oci će izjaviti svečano: „Ako pod autonomijom ovozemnih stvarnosti podrazumijevamo da stvorene stvari pa i sama društva imaju vlastite zakone i vrijednosti koje čovjek mora pomalo otkrivati, primjenjivati i sređivati, onda je sasvim opravdano zahtijevati takvu autonomiju: to je ne samo zahtijev ljudi našeg vremena nego to odgovara i volji Stvoriteljevoj.”⁵¹

Ova tvrdnja je bazirana već na davno provjerenom i usvojenom načelu koje kaže da sve što je stvoreno ima svoju samobitnost, istinitost, dobrotu, vlastite zakone i ustrojstvo. Znajući to, a nadalje poštujući to, čovjeku ne preostaje ništa drugo nego da pojedinim znanostima odnosno umijećima prizna njihove vlastite metode prema kojima će svako metodičko istraživanje, u bilo kojoj struci, ukoliko se vrši doista znanstveno i po moralnim načelima, biti u skladu vjere jer profane i vjerske realnosti imaju izvor u istome Bogu.

Sažetak

Ukratko rečeno:

⁴⁵ Usp. govor pape Pavla VI 22. 5. 1966. prigodom 75-godišnjice Rerum novarum.

⁴⁶ GS 34.

⁴⁷ GS 33.

⁴⁸ GS 34.

⁴⁹ GS 36.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Isto.

1) *teološki* gledano rad se može smatrati osnovnim antropološkim fenomenom ukoliko pripada čovjeku kao bitan element; on je ujedno ekonomska vrednota jer se njime zaraduje odnosno osigurava egzistencija; može ga se promatrati pod tehničkim i socijalnim vidom, pod vidom humanizacije i suodgovornosti.

2) *biblijski* izričaji nisu doslovno primjenjivi na današnju koncepciju rada. Načelo da je čovjek radno biće ne znači da čovjek pod svaku cijenu treba prihvatiti bilo kakav oblik rada. Niti paušalni govor o radu kao prokletstvu, odnosno o radu kao blagoslovu ne iscrpljuje do kraja fenomen rada.

3) *nova postavka* prema radu naročito je evidentna kod zapadnog čovjeka. On smatra svojim životnim pravom da može raditi. Njemu je rad cilj, osnovni smisao njegove egzistencije.

4) novi *etički* problemi koji nastaju djelom zbog gubljenja radnog mjesta. Pri tome se postavlja pitanje osmišljenog programiranja života izvan radnog vremena.

RAD PRILIKA ZA SUSRET S BOGOM

Prostor i vrijeme nam ne dozvoljavaju da se upuštamo u svu ovu problematiku, nego nakon što smo naširoko konstatirali pozitivnost rada argumentirajući to biblijskom objavom i crkvenom tradicijom te iskonskim obilježjem ljudske naravi predstavljajući ga vrednotom po kojoj čovjek postaje Božjim partnerom u njegovu stvaralačkom djelu a samim time i gospodar svega stvorenoga izuzev svoje vlastite vrste, pitamo se: može li se zbog svega toga pozitivnog rad učiniti izravnom prilikom za susret s Bogom ne obezvređujući druge, njemu slične, prilike? Ako je istina da i profano i vjersko ima svoj izvor u Bogu, može li rad, koji se smatra profanom vriednošću postati prilika intenzivnog doživljavanja Božje nazočnosti u svjetovnom?

Budući da izvor kateheze nije samo Sveto pismo, liturgija i tradicija, nego također svagdanja zbivanja,⁵² zašto i rad kao takav ne bi onda bio prilika za dozrijevanje u vjeri? Zašto se nužno mora pribjegavati verbalnoj molitvi da se čovjek susretne s Bogom? Ako je istina, a tome se mora vjerovati, jer je rečeno po nadahnuću Duha Svetoga od same Crkve, da „metodičko

istraživanje ni u jednoj struci, ako se vrši doista znanstveno i po moralnim načelima, nikad se neće stvarno protiviti vjeri, jer profane i vjerske realnosti imaju izvor u istome Bogu,⁵³ kako onda rad učiniti mjestom i prilikom za susret s Bogom? Kako od rada stvoriti način očitovanja religioznosti i kroz njega odgajati za sve zrelije pristajanje uz Boga kao tvorca svega nastaloga?

Prije svega potrebno je, što je uostalom i nauka II. vat. sabora, da „autonomiju vremenitog” ne smatramo nečim što bi isključivalo ili bilo alternativa za Boga. Ono ima svoju autonomiju utoliko ukoliko posjeduje svoju „samobitnost”, svoju „istinitost”, svoju „dobrot” i „vlastite zakone ustrojstva”⁵⁴ a sve mu je dano od onoga koji je Prapočelo. Baveći se ozbiljno i intenzivno time, imajući stalno u vidu da čovjek ima posla s nečim što ne izmiče Božjoj namisli, nužno bi se trebalo doći u susret s Onim koji je na početku svega – Bogom. Problem odnosa rada i uranjanja u Božju prisutnost samo je u tome što je čovjek izgubio svijest da i Bog radi, da i Bog „ne gubi vremena”, da i Bog čini, pa stoga ukoliko čovjek radi jer to Bog od njega očekuje, ukoliko ne gubi vremena jer se Bog tome protivi, ukoliko čini po uzoru na Boga, nužno kontemplira u sebi i oko sebe spasonosnu i čovjekoljubivu Božju nazočnost.

Redovi – kongregacije

Na žalost o tome se malo razmišlja a još manje zauzima konkretne stavove. Tu i tamo u životu pojedinih svetaca, osnivača redova⁵⁵ da se naslutiti da i rad može biti idealna prilika za kontemplaciju, odnosno intimni susret s Bogom. Nama, kongregacijskim redovnicima, bila je, i mislim da je dobrim dijelom još uvijek ostala kao ideal „težnja za savršenstvom” kontemplacija Boga kroz verbalnu, odnosno meditativnu molitvu. Nismo sami uspješni iskristalizirati svoj vlastiti put k Bogu pa smo ga jednostavno nasljedili od kontemplativnih redovnika i kao

⁵² OKD 45.

⁵³ Usp. GS 34.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Tako npr. kod sv. Vinka, sv. Ivana Bosca.

takvog ga prenosimo i na naše odgajanje, premda nam je jasno da oni, ne zato što ne bi htjeli ili ne bi željeli prihvatiti taj način općenja s Bogom, nego životne okolnosti u kojima žive i koje su isto izraz Božjega poziva i poslanja, ne omogućuju im da se opredjele za takav oblik „nasljedovanja Krista”. Njihov način trebao bi biti ne redovničko klasični, nego svjetovno kršćanski što znači da u svome djelovanju, u svome zalaganju, u svome poslu, u svom življenju svakidašnjice, trebaju imati priliku intenzivne kontemplacije Boga nazočnoga. Trebalo bi prestati jednom zauvijek sa shizofrenijom stalnog odvajanja i stalnog rezerviranja prostora za Boga i neboga, za duhovno i za materijalno, za kršćansko i nekršćansko, za rad i za molitvu. Za suvremenog redovnika, a još više za suvremenog vjernika životno geslo ne bi trebalo više glasiti: „Radi i moli!”, nego: „Radeći moli!” Nije li slično nadahnuće imao sv. Vinko Paulski kada je, parafraziram, svojim sestrama savjetovao da nema razlike između adoracije pred Presvetim i bdijenja nad bolesničkim krevetom, ili da je don Bosco smatrao putem svetosti biti veseo na dvorištu.⁵⁶

Ovim pomakom ne obezvređuje se starodrevna i prokušana praksa kontemplativne svetosti koja ima svoj stil, nego se inzistira na tome da i svakodnevno postane prilika za susret s Bogom. Ukoliko nam to ne pode za rukom, teško će biti odgojiti vjeroučenike u svijesti II. vat. sabora da smo „svi pozvani na svetost”⁵⁷; da u svome dnevnom zalaganju, u svojim dužnostima, u svome radu oni nađu dovoljno prilike da uoče Gospodinovu prisutnost, da ga vide na djelu, da osjete njegovu nadahniteljsku nazočnost. „Znakovi vremena”⁵⁸ su kriterij kršćanskog ponašanja. Ako je „znak vremena” da čovjeku sve manje ostaje prostora za klasičnu pribranost, klasičnu povučenu koju je koristio kao idealnu priliku za susret s Bogom, onda i vjeroučitelj tu situaciju mora smatrati kao da-tost od koje treba krenuti a ne stalno, budući da nije izradio alternativu, pribjegavati starome.

Koliko poteškoća i problema imaju duhovne osobe, kada sa svoga radnog mjesta odu na „povučeno” mjesto da obave duhovne vježbe, sadržaje koje su tamo čuli i vrednote koje su tamo doživjele i osjetile prikalemiti na svoje

životne prostore. Jednostavno osjećaju da je to nemoguće, ili da moraju doći u konflikt sa svojom zajednicom, ili u njima umukne zapaljeni žar. Što to znači? Znači da ni onaj susret od tjedan dana ili mjesec dana nije bio adekvatan za njegov način apostolata, da je to bila jedna vrsta uranjanja u nadnaravno ali koje nije primjenjeno njegovu stilu života pa u onome trenutku kad se stil života promjenio nestaje, ali zato ostaje griznja savjesti. Izgleda da nas te situacije još nisu dovoljno osvjestile. Stalno želimo i stalno uvidamo kako nam se „ostvarene želje” razbijaju o stijenje svakodnevice. Jedni stvar rješavaju tako da se prestanu baviti trenutnim stvarima (odlazak na duhovne vježbe, susrete, obnove) a drugi time što okreću leđa svakodnevici i pribjegavaju u duhovno „s punim radnim vremenom”. Možda nisu ni svjesni da tim samim i jedni i drugi prave nepravdu duhovnim vrednotama. Jedni ih smatraju suvišnim i neadekvatnim za svagdanji život dok drugi misle da ih je nemoguće ostvariti kroz svakodnevno djelovanje. Ako bi to bilo istina onda bi to značilo da je radosna vijest dana samo za pojedine životne prilike i pojedina duševna raspoloženja, kad ona prestanu i evanđelje prestaje biti radosna vijest.

Svi imaju pravo na Božju blizinu

Mislim da Gospodin nije došao zato da nekome ugodi a nekog ostavi po strani; da neke životne situacije učini spašenima dok se pred drugima očituje kao nemoćan; da neke životne situacije proglasi shodnima a druge proglasi neprikladnima. Ako kršćanska poruka nije spasnosna za svakoga čovjeka i u svakoj situaciji, ona onda nije kršćanska niti je upućena svim ljudima. Ukoliko bi suprotno vrijedilo kao kriterij, onda bi cjelokupni plan spasenja bio doveden u pitanje. Po objavi i prema crkvenoj predaji znamo da je Gospodin došao zbog svijeta, da je umro za sve, da je po njegovoj smrti i njegovu

⁵⁶ Usp. životopise dotičnih svetaca.

⁵⁷ LG 11.

⁵⁸ Usp. GS 4; PO 9; UR 4; GS 11; ŠC 43; AA 14; DH 15.

uskrsnuću spas ponuden svima, onda to znači da tu nema privilegiranih situacija niti privilegiranih poziva, niti privilegiranih zvanja. Premda i dalje ostaju i različiti pozivi i različite situacije i različita zvanja a za sve skupa vrijedi: moguće je intenzivno zaživjeti Božju nazočnost i u različitim situacijama i u različitim zvanjima i u različitim pozivima.

Kao vjeroučitelji stavljeni smo pred vrlo odgovoran zadatak: odgajati vlastite vjeroučenike da ne moraju nužno usvojiti redovnički stil pa da intenzivno zažive kršćanski poziv, da ne moraju probdjeti sate pred Presvetim pa da osjete Božju nazočnost, da ne moraju obdržavati redovničke zavjete pa da osjete što znači biti oslonjen o Boga. Istini za volju, biti će nam teško izići iz vlastite kože da bismo za njih prokrčili put „autonomnog” življenja kršćanstva, ali nam je svakako dužnost, upozoriti ih i dati im za pravo ono što im po Božju pripada, naime to da i njihova situacija, i njihov način života su idealne prilike za susret s Bogom.

Ukoliko se to ne dogodi u našim glavama, srcima i stavovima neizbježna je manipulacija koja ne mora uvijek biti svjesna a još manje zlobna. Manipulacija je to što se neki putovi k Bogu smatraju privilegiranim, jedinim, najboljim, najuspješnijim dok su drugi vrludanja, očižukanja i neizvjesnost. Nema idealnoga puta za sve, postoji idealni put za svakog pojedinog. Naime, samim činom stvaranja, Gospodin daje i specifično, neponovljivo poslanje čovjeku. Prihvatanje poziva na život a otklanjanje specifičnog poslanja znači nevjeru. Gospodin želi da njegova zajednica bude bogata, široka i šarolika. Baš onakva kakvu ju je on stvorio. Zato i jest svaki pojedinu u njoj neponovljiv a kroz to i nezamjenjivi čar zajednice.

Previše smo kroz povijest išli za tim da objedinujemo što se vrlo često svodilo na ukalupljivanje, a premalo na jedrinu, puninu, šarolikost, bogatstvo. Neki su se nametnuli kao uspjeti i samim tim postali zakon drugima što sigurno nije jedini put. Zar nije i želja novoga pape da uz redovnike proglašuje svetima i one koji ne pripadaju „staležu savršenih”: novinare, sindikalne radnike, opozicionare političke vlasti, majke, djevojke, radnike. Na taj način se sigurno stvara mentalitet da nema samo jednog

„savršenog staleža”, nego su „svi pozvani na svetost”.⁵⁹ Problem je samo u tome kako svaku situaciju, svaki životni poziv, učiniti prilikom za utapljanje u Božju nazočnost. Kako od dječijih igara stvoriti mjesto susreta? Kako od knjige učiniti priliku za prepoznavanje? Kako od manualnog rada stvoriti svijest suradnje na stvaralačkom Božjem planu? Kako od privredivanja stvoriti svijest beskonačnog bogatstva što samo kao epitet pripada Bogu? Neka od životnih opredjeljenja imala su priliku kroz povijest iskristalizirati adekvatan kriterij za to dok drugi još uvijek čekaju na njih.

Vjeroučitelj bi trebao biti zaštitnik i njegovatelj mnogolikog bogatstva poziva i karizmi što ih u obilju Gospodin stavlja na raspolaganje svojoj zajednici. On bi trebao biti promicatelj integriranja najrazličitijeg, on bi trebao lučiti što je kome svojstveno a što posuđeno i kroz to neadekvatno. U tome se zapravo sastoji njegova odgojna prisutnost.

Neadekvatan razmjer

Veliki dio vremena nas samih, a još više naših vjeroučenika nije zaposjednut verbalnim oblikom moljenja, bolje rečeno sricanjem molitvenih formula: moljenja časoslova, krunice, najrazličitijih pobožnosti, prisustvovanja sakramentima ispovijedi i pričesti, odnosno pripremanja na njih. Kad se zbroji cjelokupno vrijeme našeg ulaganja koje je za to rezervirano, onda je to najviše između 2 i 3 sata dnevno. Kod naših vjeroučenika nije to niti pola sata dnevno. Zar je moguće za tih pola sata ili dva sata vezati cjelokupni kršćanski kontemplativni život? Što je s ostalim vremenom? Kome ono pripada?

Klasična formula je bila da je pola sata, odnosno dva sata, vrsta akumulatora koji se onda troši na preostalom vremenu. A što ako je prtok „struje” u „akumulator” oskudan: nespremnost za molitvu, rastresenost, formalnost, farizeizam, što nije rijedak slučaj? Nije li to neproporcionalno, nesigurno i kao takvo neosnovano? Može li se od pola sata „punjenja” živjeti 15 sati „pražnjenja”? Mislim da je to

⁵⁹ LG 11.

ipak jedna vrsta zavaravanja i sigurno nije u skladu s objavom. Sve vrijeme pripada Gospodinu i kršćanin toga treba biti svjestan. Ne može se problem riješiti time što se ide na cjenkanje za koju minutu vremena više. Naši vjeroučeni ne mogu stvoriti vrijeme kojega oni stvarno nemaju. Zato je dužnost vjeroučitelja da od njihova „ne vremena” učine vrijeme za Boga a kroz to i vrijeme za čovjeka. Njihove dužnosti i obveze ni u kojem slučaju ne smiju biti razlozi okretanja ili protivljenja Bogu, nego prilike za susret s njim, prilike za osjećanje njegova bila u svakoj ljudskoj akciji, u svakom ljudskom nastojanju, u svakoj ljudskoj težnji. Tu je uloga kateheze nenadomjestiva. Njena namjena i njena svrha jest odgojiti naslovnika za korištenje svake prilike u svrhu poniranja u Onoga koji je sveprisutan.

Da to doživimo mi kao vjeroučitelji a preko nas i naši vjeroučenici samo je jedno potrebno: shvatiti da sve ono što smo do sada pošteno radili da se ne protivi Božjoj želji i da se ne događa negdje izvan njega, da je Bog zato da mi i naši vjeroučenici uspijemo, da se Bog raduje kad je nama dobro, da se Bog veseli kada se po našim rukama nastavlja njegovo spasonosno stvaranje, da smo Božji i pripadnici njegova naroda kada se svesrdno dajemo na svoj posao. Ne tražimo dodirne točke između molitvenog i radnog, nego učinimo da radno postane molitveno. Ideal je i same molitve da čovjek dođe do stava stalne prisutnosti Božje. Zašto bi se tome i rad opirao kad je on Božje djelo, njegova volja i njegova zapovijed? Ono što Bog želi ne može se Bogu protiviti. Ako se pak protivi onda je to jedino zbog toga što u ljudima ne postoji svijest da ono što rade i što čine da je po Božjem. Ne postoji li ona, onda ju se mora stvoriti. Tu sada nastaje problem: kako? Kako od igre učiniti molitvu, kako od međusobnog prijateljevanja stvoriti priliku za osjet Božjeg daha? Kako od mučnog rada pisanja domaćih zadaća učiniti priliku za razgovor sa Gospodinom? Kako od manualnog truda, stajanja za trakom stvoriti osjećaj nazočnosti Božje?

Kršćanska svijest

Kod nekih crkvenih velikana izgleda da je to

bila normalna stvar. Jedan sv. Franjo Asiški je vidio u drvetu, u grani, u ptici, u cvijetu, u ribi, u mjesecu, u suncu, u vuku, u putovanju, u mirovanju, u zimi, u toplini... odraz Božje dobrote. Predpostavimo da je u njegovo vrijeme bilo automobila, da je bilo tvorničkih hala, da je bilo strojeva, da je bilo željeznica, da je bilo nogometnih igrališta, da je bilo bilo kojeg drugog oblika današnjeg zapošljavanja, da li bi u tome istom Franjo vidio Božji odsjev? Koji bi bio razlog da to ne bi bilo tako?

Ovo nutarnje uvjerenje spasonosne sveprisutnosti Božje nije uvjetovano vanjštinom i mnogolikošću manifestacija stvorenog, nego nutarnjim uvjerenjem da se živi, miče i jest u Gospodinu.⁶⁰ Da nema prilike koja njemu može izmaknuti ili koja ne bi bila njegova, da nema situacije koju on ne bi nadahnjivao, da nema stvari koju on ne bi držao na životu. Dužnost katehete, prema tome nije prvenstveno u tome odgajati vjeroučenika da u okolišu osjeti Božji dah, nego da ga doživi, iskusi, osjeti u sebi samome; da to postane nutarnji stav, način doživljavanja i razmišljanja o stvarnosti koja je toliko natopljena Bogom samim da treba biti slijep pa da se to ne vidi, da treba biti gluh pa da se to ne čuje, da treba biti bez srca pa da se to ne osjeti. Vjeroučenik treba toliko biti stopljen s Gospodinom da ni u trenutku svoje slabosti ne osjeća da je izgubio Božju prisutnost.

Zbog toga je nužno premisliti i našu koncepciju grijeha. Previše je razvikana formula da se grijehom „tjera Gospodina iz srca i duše”.⁶¹ A kud bismo ga to mogli otjerati ako je on sveprisutan? Kako se može otkloniti Gospodina iz čovjeka ako je ljudsko biće satkano njegovom voljom i po njoj i kroz nju postoji; manjka li uzrok koji podržava u životu, nužno prestaje živjeti i posljedica. Tko onda „milosno djeluje” na grešnika ako je Bog „protjeran” iz njega? Može li se djelovati bez utjecaja? A kako utjecati bez prisutnosti? Izgleda da smo ipak previše antropomorfni u nekim svojim koncepcijama Boga. Previše smo ga učinili čovjekom da bismo na njega mogli primjeniti i čisto ljudske načine ophođenja. Pa ipak on nije samo čovjek,

⁶⁰ Usp. Dj 17,28.

⁶¹ Usp. neke naše predratne i poslijeratne (dobrim dijelom pretiskavane!) katekizme.

on je i Bog što znači da se vlada po zakonitostima koje su svojstvene Bogu.

Božje svojstvo nije moliti. Krist moli ukoliko je čovjek. Međutim, prema iskazima Biblije Božjoj biti pripada raditi: „Otac moj radi, pa radim i ja.”⁶² Ukoliko je čovjeku omogućeno da radi, po čemu je drukčiji od životinje kao što rekosmo, samim time se čovjek upriličuje Bogu. Ako je dakle rad sredstvo preko kojega čovjek dolazi direktno u dodir s Bogom zašto onda to isto sredstvo ne bi moglo biti prilika „razgovora s Bogom” kao što je to recimo verbalna molitva? Zašto čovjek u radu, kao što to teologija duhovnosti kaže za molitvu, ne bi mogao uzdići svoju misao, svoje osjećaje Bogu? Zašto rad ne bi mogao biti „zajednički nazivnik” čovjeka i Boga? Zašto to ne bi bile točke susreta gdje će se prijateljavanje neba i zemlje produbljivati, objedinjavati, oplemenjivati, stapati da se „postane jedno”.

Na rad se do sada previše gledalo kao na sredstvo privređivanja, mogućnost izrabljivanja, prilika za askezu odnosno za grijeh. Zašto to isto božansko ljudsko svojstvo ne bi već jednom postalo normalni put kršćanske duhovnosti? Ne bi li se i kroz to moglo sve više uvjeriti tolike skupine, da ne kažem mase radnika, da upravo svojim radom produbljuju svoj odnos prema Bogu, da ne moraju nužno posizati za verbalnim sricanjem kako bi izrekli svoju povezanost sa Stvoriteljem. Oni nisu do sada došli do toga zaključka, mi im nismo omogućili da to shvate i da to zažive, što je onda bilo kao posljedica: „Ja nemam vremena moliti jer imam previše posla, jer sam previše umoran”? Zašto mu ne posredovati da je njegov rad, njegov umor već molitva? Radi se samo o tome da se čovjeka učini svjesnim da to jest tako.

Božja prisutnost

Jasno ovakav način koncipiranja kršćanske molitve dobrim dijelom odudara od dosadašnjeg, međutim, da li odudara od objave? Ako se Bog prepoznaje u svojim stvorenjima: „na svoju ga sliku stvori”⁶³, kako onda da čovjek koji je neprestano u dodiru s tim stvorenim ne može u njemu prepoznati Stvoritelja, s njim drugovati, s njim razgovarati, s njim prijateljivati?

Vjerojatno zbog toga što smo susret s Bogom previše reducirali, previše ga vezali uz pojedine, bolje rečeno isključive forme i oblike. Bog je prisutan u tabernakulu, Bog je prisutan u hostiji, Bog je prisutan u crkvi, Bog je prisutan u katehetsknoj dvorani, ali Bog nije prisutan na ulici, on nije prisutan na igralištu, on nije prisutan na dvorištu, on nije prisutan u tvorničkoj hali, on nije prisutan u restoranu, on nije prisutan tamo gdje ljudi griješe, ili je u takvim ambijentima prisutan sasvim malo i blijedo. Tko nam daje pravo da mi određujemo mjesto njegove prisutnosti? Nije li već kod Ivana rečeno da „Duh Gospodnji puše gdje hoće”.⁶⁴

U osnovi našeg djelovanja na „sveto” i „profano” upravo stoji ova logika koja je nastala, tko zna zbog čega, i tko zna odakle je došla?! Samo je jedno sigurno da smo mi pomalo svi njene žrtve, da svi patimo od toga da stvari dijelimo na decentne i manje decentne, na više i manje Bogu mile, na pristojne i manje pristojne. Je li samo čovjek djelomično stvorenje Božje? Je li samo jedan dio ljudskog djelovanja Bogu drag i miš a drugi stoji u nekoj amorfnoj situaciji gdje Bog nema nikakvog pristupa, te ako nije isključivo rezerviran za Zloga, onda je barem u velikom stupnju za njega otvoren pristup tome prostoru?!

Objektivan pristup

Dugo se kroz povijest ljudski rad smatrao Božjom kaznom zbog prekršaja neposlušnosti što ju je čovjek negdje u početku zaradio.⁶⁵ Budući da sa sobom nosi tegobu, često je vezan uz osjećaj kazne. Ako ćemo biti iskreni, ne zahtijeva li ozbiljno nastojanje oko usvajanja stava molitve zalaganje, muku, neuspjehe? Je li i verbalni molitveni stav nešto što ima stalni intenzitet ili i on ima svoje krize i svoje uspone? Što je to što čovjek stekne a da nije popraćeno patnjom, da ne košta i vremena i živaca? Kako

62 Usp. Iv 5,17.

63 Post 1,27.

64 Usp. Iv 2,8.

65 Usp. *Theologische Realenzyklopädie III*, Berlin-New York 1978, str. 614–656.

na jednom, muka s jedne strane nije prokletstvo dok s druge strane jest? U molitvi muka je nešto što se samo po sebi razumije, kao dio metodologije, dok je u poslu ponajčešće razlog okretanja leđa od Boga, prilika da se toga Boga pogrđuje. Valjda je to razlog da se rad smatra prilikom za okretanje leđa Bogu bez da se cjelovito sagledava i ono što u njemu čovjeka čini radosnim, uspelim, dosljednim Božjega plana i njegove želje, isto kao i u molitvi verbalne naravi.

Dakle, bitno i za jedno i za drugo jest to da imaju nešto što se zasigurno ne protivi Bogu, naprotiv utjelovljuje njegovu želju i nešto što se može nazvati muka, znoj, patnja, neuspjeh, čekanje. Postoji li i jedna jedina ljudska djelatnost koja to ne sadrži? Pa ako je to karakteristično za sve, onda je to bit cjelokupnog ljudskog življenja i djelovanja. Bit se kao takva ne može otklanjati ako se želi sačuvati bitak.

ODGAJATI ZA CJELOVITOST

Za katehezu je specifično odgajanje osobe i zajednice za zrelu i odgovornu vjeru. Zrelost i odgovornost prepostavljaju cjelovitu spoznaju bilo čovjeka kao našlovnika Božje radosne vijesti, bilo situacije u koju se ta riječ ucjepljuje kao osloboditeljska, izazovna, puna nade i obećanja bez sustezanja pred žrtvom i rizikom. Nismo toliko savršeni da bi nam sve tajne bile jasne niti toliko otporni da nas ništa ne bi moglo okrznuti. Zato i ovo razmišljanje sigurno ima svojih rizika i svojih nedostataka. I ono prijašnje nije bez njih. Tamo smo to nekako prihvatili i dobroma se pomirili premda vidimo da postoje očiti nedostaci i nedosljednosti kao što su verbalizam, pasivnost, formalizam, neosobnost, nedjelotvornost... Ako se već nazire način da se s njima kao nečim negativnim sučeli, zašto onda to izbjegavati? Zašto već jednom ne pokušati cijeli život objediniti? Zašto već jednom ne prestati sa cijepanjem života koji je u svojoj biti jedinstven i cjelovit? Zašto jednu stvar do te mjere prihvatiti da se na njoj nikada ne žele i neće vidjeti nedostatci? Zašto se ne bismo pustili u rizik traženja? Jer i ovdje će vjerojatno vrijediti Gospodinove riječi: „Tko traži, nalazi, tko kuca tome se otvara, tko ište to-

me se daje!”⁶⁶

Traženje novoga puta

Jedno je jasno, svjetovni svećenici i kongregacijski redovnici morat će još puno produbljivati teologiju svoga poziva, teologiju svom apostolatu specifične duhovnosti. Mislim da je prošlo vrijeme pribjegavanja ili napajanja na tuđem bunaru naročito kad se zna da taj bunar više ne daje onakvu svježinu koja je potrebna za „žegu” svagdanjeg dana. Ovo još više vrijedi za naše vjeroučenike, za naše suradnike laike, za sve one koji žive „u svijetu” a žele svjedočiti vrednote koje nadilaze svijet.

U zadnje vrijeme sve je više napisano da je Isus bio laik, da je bio svjetovnjak, da nije pripadao kleričkom staležu i da je unatoč toga bio svećenik, da je unatoč toga bio propovjednik, da je unatoč toga bio navjestitelj radosne vijesti, da je unatoč toga bio savršen, da je unatoč toga Bogu omililo.⁶⁷ Nije bez razloga ova ideja došla na površinu baš u današnje vrijeme kada cjelokupna Crkva razmišlja o laikatu kao zaspalom divu koji bi se trebao probuditi i dati svoj nezamjenjivi obol promicanju kraljevstva Božjeg među ljudima.⁶⁸ Čini mi se da su posrijedi još neke bojazni, još neki kompleksi, još neki strahovi, koji su, uostalom i opravdani, kad se zna koliko je dugo vremena držalo određeno duhovno opredjeljenje kao uzor svih duhovnih stilova. Previše je duhovnost bila isključena iz svakidašnjeg kao da mu nije po svojoj naravi pripadala, kao da zemaljsko nije bilo startno mjesto za „lansiranje” u nadnaravno, kao da tjelesno nije imalo priključka za duhovno, kao da prizemljeno nije imalo sluha za ono što pripada sferi nadzemaljskog.

II. vat. sabor, a preko njega i svi oni koji su

⁶⁶ Lk 11,9–10.

⁶⁷ Usp. SOBRINO J., *Cristologia desde América Latina*, México, Edic, CRT, 1977; ALBERICH E., *Istanze e problemi per l'annuncio di Cristo nella catechesi oggi*, u: AMATO A., *Problemi attuali di cristologia*, Rim, LAS, 1975; BOFF L., *Gesù Cristo liberatore*, Assisi, Cittadella, 1973.

⁶⁸ Usp. *Catechisti per la crescita della comunità*, u: *Via Verità e Vita* 29(1980)80,1–80; *La formazione dei catechisti oggi*, u: *Catechesi* 49(1980)12, 3–46.

duboko iskreni, vjeruju da se materijalno ne može protiviti duhovnom, da materijalno isto toliko kao i duhovno može biti prilika susreta s Onim koji je tvorac i jednog i drugog. Pa u čemu je onda problem? Zna se da stvari ne idu baš tako lako, da postoje sjene koje izazivaju strahove, sumnje i bojazni. Isti sabor kategorično zahtijeva ovaj mentalitet kad kaže u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*: „Sve naime stvari već time što su stvorene imaju svoju samobitnost, istinu, dobrotu, vlastite zakone i ustrojstvo.”⁶⁹ Ako je to tako, zašto bi se onda pojedinim od njih pripisivala veća dobrotu, veća istinitost, veća prikladnost? Stvar ili je dobra ili to nije, ili je adekvatna, ili to nije. Ako nešto ima zbog čega ona nije dobra, onda je to vjerojatno način ophođenja prema toj stvari. Međutim to više nije u nadležnosti stvari nego u nadležnosti onoga koji je po želji Stvoritelja postavljen da bude „gospodar svih stvari”⁷⁰ – čovjek. Prema tome cjelokupna problematika leži u čovjeku ili bolje rečeno u odgoju ljudskog bića za zrela čovjeka. To je središte naše teme.

Katehezi je dužnost odgojiti čovjeka za pravilno i ljudsko ophođenje sa stvarima; njoj je cilj da tome čovjeku pomogne da pravilno zauzme stav prema onome iz čijih je ruku izišao i da zauzme pravilan stav prema onome što mu je stavljeno na raspolaganje: sačuvati istinitost i dobrotu svake stvari da ona, njenom zlorabom ne bi našla ni njemu niti onima oko njega.

Odgovornost za odgoj

Reći će jedan atomski fizičar, parafraziram: Problem našeg vremena jest samo i jedino čovjek. Uspijemo li njega odgojiti da bude odgovoran, da bude etičan, ne treba se ničega bojati. Ne uspijemo li to, već je vrijeme katastrofe počelo otkucavati! Možda mi vjeroučitelji nismo ni svjesni koliko smo potrebni suvremenom svijetu, koliko je baš do nas da taj svijet bude ljepši, humaniji, etičniji. Uvijek se smatralo da vjera daje komponentu humanosti, etičnosti, moralnosti, poštivanja čovjekova bića. O tim vrednotama ovisi budućnost i čovjeka i čovječanstva. Teško je da će to druge institucije izvan Crkve moći garantirati čovječanstvu.

Vjerska je zajednica prva pozvana na to da štiti čovječanstvo i da se brine za svakog pojedinog kako bi bio čovjek. To je zadatak koji je usko povezan s odgovornošću.

Katehizirati, to smo toliko puta ponovili, ne znači samo učenje biblijskih odnosno liturgijskih formula, ne znači posjedovati znanje o vjeri, ne znači biti vjerski informiran, ne znači samo obavljati vjersku praksu, nego imati u svemu vjernički stav što konkretno znači priznavati Boga za stvoritelja i uzdržavatelja svega a kroz to ispovijediti vjeru da sve što je iz njegove ruke izišlo ne može se u sebi protiviti ili drugo apsolutno negirati.

To pak ne isključuje mogućnost da postoje i tzv. privilegirane situacije. Naime, nije svaka situacija za svaku promidžbu jednako valjana i jednako adekvatna. Sigurno je da je za „razgovor s Bogom” vrlo vrijedan verbalno-meditativni profil, premda nije on za sve i za svakoga najprikladniji, najbliži, najviše pri ruci. Kao što ima tipova ljudi koji su više skloni slici, drugi zvuku, treći izgovorenoj riječi, tako i pod vidom susreta s Bogom nije za sve ljude verbalno molitveno ophođenje najprikladnije za kontakt s nadnaravnim. Zašto onda te stvari i forsirati, zašto ih pod svaku cijenu zahtijevati, zašto ako one nisu u dostatnoj mjeri praktične smatrati velikim promašajem i neadekvatnošću? Tako to nekako izgleda kada se cjelokupna stvar svede samo na jedan oblik kojega se onda smatra važećim za sve i obligantnim za svakog pojedinog.

Otimanje za priliku

Dok razmišljamo o radu kao mjestu i načinu susreta sa Gospodinom nije nam niti na kraj pameti da bismo negirali potrebu klasičnog oblika. Nitko njemu ne osporava vrijednost, nitko mu ne niječe da je kroz povijest odigrao vrlo važnu ulogu nadahnuća, okrepe i izvora snage, nitko ne ide za tim da ga se u sadašnjoj situaciji kršćanskog življenja smatra suvišnim, nitko ne želi reći da je to nadideni oblik komuni-

⁶⁹ GS 36.

⁷⁰ Usp. Post 1.

ciranja i prijateljevanja s Bogom. Ovdje je problem sasvim druge naravi. Naime, kako omogućiti pristup Bogu osobi koja niti je psihofizički, niti vremenski, niti odgojno predisponirana za takav oblik komuniciranja a svoj život troši u veoma pozitivno?

Mislim da ne treba posebno tumačiti da je velika većina čovječanstva, pa ako hoćete i naših vjeroučenika, sasvim drukčije predisponirana za susret i prijateljevanje sa nadnaravnim nego što to mi na momente mislimo. Dok oni, prisiljeni vanjskim okolnostima idu u određenom smjeru, dotle mi mislimo da je naša dužnost da ih „naučimo”, da im bezuvjetno „posređujemo” određene sadržaje, da ih „izvježbamo”, da im „posvjestimo”, jednom riječju da im nametnemo naslijedeni stil kao nešto bez čega se ne može biti kršćanin niti se može biti spašenik. Nitko ovdje ne negira dobrotu takvog razmišljanja za one na koje je to uistinu moguće primjeniti bez nasilja i manipulacije, ali što s onim ljudima koji nam iskreno govore: „nemam vremena!”? Treba li ih ozbiljno shvatiti ili im treba stvarno reći da moraju imati vremena i za molitvu. Ni ovo ne bih želio osporiti kao potrebu pojedinca; međutim, što se obično događa u toj i takvoj situaciji? Događa se, naime, to da će vjeroučenik, iz ljubavi prema svome vjeroučitelju „ukrasti” negdje malo vremena samo da bi njega zadovoljio, samo da bi bio onakav kakvog se očekuje, naime, da se „svrsta”, da ne strši, da bude kao ostali. Je li to ono za čim težimo? Ne bi li bilo idealnije, svrsishodnije i spasonosnije da od njegova „nemam vremena”, napravimo cjelokupno vrijeme za Boga? Zašto cjepidlačiti, zašto sitničariti, zašto se cjenkati za nekoliko, koji puta vrlo formalnih verbalnih molitava, kad bismo trebali načiniti da cijeli život, cijela aktivnost, sva nastojanja i zalaganja, sva očekivanja i nadanja se dogode pred Bogom i u Bogu? Reći ćete: „A kako to izvesti?”

Pitanje kvantitete

Ovdje se ne radi o količini molitvenog vremena na čemu mi skoro opsjednuto inzistiramo misleći ako se barem njegov minimum ne zadovolji stvar će zasigurno krenuti nakrivo.

Riječ je prije svega o kvaliteti pristupa bilo kojoj ljudskoj djelatnosti. Gledajući na količinu molitvenog vremena kao najvažniji kriterij, onda bismo mogli biti razočarani i na samom Gospodinu. Njegovo upotrebjeno vrijeme za molitvu puno je oskudnije od vremena posvećena djelovanju, ako nije pretpostaviti, ali to je samo pretpostavka, da je i kao svaki ortodokсни Židov redovito obavljao svoju dnevnu molitvu.⁷¹ U mnogo čemu se razlikovao od „ortodoksnog” Židova pa nije isključeno da je to bilo i u ovome! Naprotiv, poznati su njegovi napadi na formalnost⁷², na vanjsko ponašanje u molitvi⁷³, na molitvenu javnost, na korištenje molitve u svrhu nadmetanja i populariziranja vlastite osobnosti⁷⁴, na pretjerano verbaliziranje: „Neće ući u kraljevstvo Božje onaj koji više: Gospodine, Gospodine”⁷⁵, „Nemojte biti kao pogani misleći čim više izgovore riječi tim su uslišaniji”⁷⁶, „A ti kad moliš, zatvori se u svoju sobu...”⁷⁷

Nigdje nam Sveto pismo Novog zavjeta ne donosi da je Isus zajedno molio sa svojim, ali evanđelisti navode trenutke kada su ga vidjeli u molitvi: prije pozivanja sljedbenika⁷⁸, prije preobraženja, prije uskrisivanja Lazara⁷⁹, prije lomljenja kruha⁸⁰, za vrijeme pashalne večere⁸¹, u agoniji⁸², na križu⁸³ itd. Međutim, kao što uostalom navode i evanđelisti, njegove molitve su neformalne; one se obično ne pridržavaju postojećih obrazaca nego konkretnu situaciju pretvaraju u molitvu: „Oče, ako je moguće neka me mimoide ovaj kalež”⁸⁴; „Znao sam

71 Usp. Dn 6,14.

72 Usp. Mk 12,40.

73 Usp. Mt 6,5.

74 Isto.

75 Usp. Mt 25.

76 Usp. Mt 6,5.

77 Usp. Mt 6,6.

78 Lk 6,12-13.

79 Usp. Iv 11,41-42.

80 Usp. 1 Kor 1,22.

81 Usp. Iv 12.

82 Usp. Mk 14,32.

83 Usp. Iv 19.

84 Usp. Mt 26,39.

Oče da ćeš me uslišati⁸⁵; „Podigne oči prema nebu pa zahvali”.⁸⁶

Izuzevši ove momente Isusova života, što se može reći o velikom dijelu preostalog vremena? Da li je on isključivo bio vezan i nadahnut na trenucima provedenim u verbalnoj molitvi kao što to mi za sebe osobno smatramo? Nije li za njega svaka životna prilika, svaka okolnost, svaki susret, svaki razgovor bio prilika za razgovor s Ocem ili o Ocu, upućivanje na njega, posvješćivanje u drugom da je On tu, nazočan, čeka, želi, nada se, vjeruje? Njegova osobna molitva je sigurno intenzivno življenje Očeve blizine, nešto što je otprilike naše, ali puno dublje i intenzivnije, naše razmatranje (meditacija), a sve drugo nije ni u kojem slučaju bilo alternativa, ili se protivilo osobnom, ili bi se možda nadahnjivalo na osobnom. Bilo je isto tako prilika za susret, za blizinu, za razmišljanje, za upućivanje kao i predašnje a ni u kojem slučaju „rastresanje”, odsutnost ili ne znam što drugo.

Prema tome, Kristov način „rada” uronjenog u Oca bio je prilika za intenzivno proživljavanje Očeve nazočnosti koju je on molio ili kojoj je zahvaljivao pa kao takvo treba biti nadahnuće i za nas a preko nas i za naše vjeroučenike da „vremenito”, da „patničko”, da „potrebno”, da „neizbježno”, da „radosno”, da „ukoravanje”, da „pozivanje”, da „učenje”, da „opominjanje” ne bude trenutak „ispražnjivanja” što se negdje akumuliralo u 15 minuta ili sat vremena, nego samo drukčiji oblik osjeta Božje blizine, drukčiji oblik razgovora i prijateljevanja s Gospodinom od onoga osobnoga što ga čovjek obavi u trenutku povučenosti i intimnosti. Ako pak nedostaju zbog kojekakvih razloga ovakvi trenuci, naš intenzitet privrženosti i življenja u Bogu ne smije biti ni malo manje nadahniteljski, manje poticajan i zato manje kršćanski odnosno vjernički.

Formirati pozitivan stav

Za usvajanje ovakvog stava nije dostatna samo informacija nego se zato mora prije svega odgojiti. Očito je da naša razmišljanja ne idu u ovome smjeru. Uvijek se dijelilo naš život, kao što rekosmo, na rad i molitvu, uvijek je bilo u

njemu prostora koji su se oslanjali o Boga i drugih koji su se dogadali negdje „izvan” ili „daleko” od njega, uvijek se mislilo da je klečanje, recitiranje bilo nekako „privilegirani” momenat našeg zajedničarenja kao kršćana, dok je naš svagdanji posao bio više prilika za ljudske slabosti i zbog toga trenutak napasti ili „pražnjenja”.

Ovakvo razmišljanje nužno je dovelo do podijeljenosti osobnosti što je već kao polazište riskantno. Osoba je prvenstveno jedinstvo i sve ono što čini jest zapravo jedinstveno. Podijele su potrebne samo pod vidom metodološkog pojašnjavanja ali ne i življenja. Najvjerojatnije zbog prihvaćanja načela podijele događa se da naše molitve ne mijenjaju naš život. Može se moliti (jer to je jedna vrsta aktivnosti) bez da to utječe na naš stav prema bližnjemu (jer je on druga stvarnost). Kao da bi postojao neki nepremostivi jaz između molitvenog i konkretno življenog, između života pred tabernakulom i onoga na dvorištu, u katehetskoj dvorani, za orguljama, u kuhinji, u bolnici i onoga pod sv. misom.

U našim zajednicama postoje osobe koje neće nikada propustiti „molitveni susret”, ali će zato upravo to iskoristiti da drugima ogorčuju život, da ih stalno hvataju u njihovim nedostacima, da im stalno stavljaju pred oči svoju dosljednost a njihovu slabost. To se očito protivi iskrenom i dubinskom molitvenom stavu. Molitveni stav čini osobu širokom, strpljivom, razumnom, taktičnom, osjećajnom, finom, uljudnom, a onaj koji dijeli život na molitvu i rad može si dozvoliti, da molitva na izvana bude krajnje korektno obavljena dok svagdanji život biva i dalje stvar za sebe, hodi svojim utrtim, bolje rečeno nekršćanskim putem.

Iz ovoga se da naslutiti koliko je važno i koliko je nezaobilazno da cijeli život postane molitva, da svaka naša akcija, svako naše djelo, svako naše nastojanje bude rad pred Bogom i u Bogu. Koliko je važno da nema prostora između molitve i ne molitve, da nema vremena za molitvu i nemolitvu, nego da sve skupa bude

⁸⁵ Usp. Iv 11,42.

⁸⁶ Usp. Lk 24,35.

življenje pred Bogom i u Bogu bez obzira je li to osobni razgovor s njim ili razgovor s drugim o njemu u obliku djela i riječi.

Pa treba krenuti

Preostaje nam stvarno dugi put. Učili su nas moliti, učili su nas kako se priprema na molitvu, učili su nas kako se vlada u molitvi, učili su nas kako se nakon molitve stvaraju odluke, učili su nas koliko je važna prisutnost u molitvi, učili su nas kako se predisponirati za molitvu, ali nikad ili skoro nikad nam nisu pokazali kako od svoje dužnosti, od svoje obaveze, od svog svakidašnjeg posla načiniti molitvu. Čuli smo doduše i to da cijeli naš život mora biti molitva, ali kako to da se kao i za verbalno moljenje stvari nisu razradivale, kako to da se nisu produbljivale, kako to da i za to nisu stvoreni konkretni kriteriji da se točno zna kada rad prestaje biti muka a počima bivati doživljavanje Božje nazočnosti. U tome leži cjelokupna drama našega posla s obzirom na naše vjeroučitelje. Treba se biti učitelj a nije se za to osposobilo, treba drugoga poučiti u nečemu što ni nama nije jasno, treba drugome ponuditi utjehu koju i sami trebamo.

Pa ipak, samim tim što postajemo svjesni problema već je tim puno načinjeno. Barem to da ne možemo i da nemamo pravo biti mirni nego smo upućeni na traženje. Ne treba se toga bojati. Tu su uračunati promašaji, slabosti, greške isto tako kao što su bili predviđene i u dosadašnjem načinu življenja kršćanskog života.

ZAKLJUČAK

Pokušajmo stvar rekapitulirati. Kateheza kao crkvena djelatnost u službi odgoja vjere pojedin-

ca i zajednice sigurno je nezaobilazni faktor u posvješćivanju ljudi da rad kao eminentno ljudsko-božanska djelatnost može biti izvanredna prilika za doživljavanje prisutnosti Božje u svakodnevnom ljudskom životu. Ona kroz to postaje idealnom prilikom da se čovjeka oblikuje za suradnika (partnera) Božjeg u dovršavanju njegova stvarateljskog djela. Kroz svoju vlastitu djelatnost čovjek uz to što postaje izgraditelj sebe i svijeta postaje sve više suobličen Bogu jer se bavi nečim što Bog od njega traži, želi i očekuje. Takva jedna ljudska zauzetost ne može biti ni u kojem slučaju protivljenje Bogu ili alternativa pouzdanja u Boga. Ona može imati svojih nedostataka kao što ih može imati svaki ljudski pothvat ne isključivši ni verbalnu molitvu. Zbog toga se ne može i ne smije cjelokupnoj djelatnosti oduzeti kvaliteta po kojoj ona može biti mjesto i prilika susreta s nadnaravnim.

Ako je rad do sada bio smatran neadekvatnom ljudskom djelatnošću za doživljavanje nazočnosti Božje, onda se treba pod svaku cijenu ići za tim da to on više ne bude kako bi se izbjegao rizik da se velika većina vjeroučenika ne otpiše kao vjernike, a one koji to nadoknađuju kratkim dnevnim molitvama od nekoliko minuta smatralo modelima. Odgovorni rad je rad koji ne otuđuje nego nadahnjuje svijest Božje nazočnosti u svakom pozitivnom ljudskom djelovanju. Na ovom području, na žalost, postoji jako malo literature pa i malo osobnog razmišljanja. Upravo zbog toga bit će potrebno više misliti i više se angažirati kako bismo izvukli iz mrtvila nešto što je po svojoj naravi i po Božjoj želji spasonosno.